

PIETRO ILLICINO NEOLATIN KÖLTÉSZETE

Pietro Illicino olyan olasz író és költő volt, aki mind a lengyel, mind a magyar irodalomban és főleg a politikai életben elég jelentős szerepet játszott a tizenhatodik században. Illicino lengyelországi tevékenységét kiemelkedőnek tarthatjuk az utolsó Jagellók vagy Báthory István idejében, viszont hátrahagyott műveinek száma és fontossága vagy a politikai életre gyakorolt hatása alapján sosem volt elsőrangú. Annak ellenére, hogy a szerény olasz író sohasem állt világszerte ismert írókkal és költőkkel egy sorban, talán érdemes lenne nagyító alá venni irodalmi és politikai tevékenységét. Annál is inkább, mert az irodalomtörténészek hosszú évszázadokon át alig szántak figyelmet Illicino személyének és irodalmi tevékenységének. Jól illusztrálja ezt, hogy a magyar irodalomtörténetben összesen négy cikk jelent meg, amely részletesen foglalkozott az olasz humanistával. Ráadásul a négy cikk közül az utolsó a XIX. században látott napvilágot.¹ Ha számba vesszük a lengyel irodalomtörténészeket, akkor itt egy kicsit jobb a helyzet, mert Illicino kelet-közép-európai jelenlétével és tevékenységével kapcsolatos publikáció – Maria Cytowska *Pietro Illicino Propagator der italienischer Philosophie in Kraków* című írása – 1971-ben jelent meg. Utána pl. Tadeusz Ulewicz lengyel nyelvű, *Iter romano-italicum Polonorum* című, az olasz-lengyel kapcsolatokat elemző monográfiájában is szerepel rá vonatkozó megjegyzés.² Nyugat-Európában még rosszabb a helyzet, mert a tizenhatodik századi humanista majdnem teljesen feledésbe merült. Ha szeretnénk több információt szerezni arról, mit is írt a höszünk, s utánanézünk nagyobb irodalmi szótárakban, pl. az *Új magyar irodalmi*

Bibl. Jag.

¹ KOLLÁNYI F., *Századok* 1895, SÖRÖS P., *Századok* 1897, *Magyar Könyvszemle* 1899.

² ULEWICZ T., *Iter romana italicum Polonorum czyli o związkach umysłowo-kulturalnych Polski z Włochami w wiekach średnich i renesansie*, Kraków 1999.

lexikonban csak egy művének a címe található: *Ad inclyti Hungariae regni procesres [...] parainesis*, amelyet az osztrák Miksa császárhoz intézett (1573). Illicino Samuel Maciejowski pedig, krakkói érsek lévén a Jagelló egyetemen a jogtudomány és a görög nyelv tanára volt.³ Egyébként ugyanazzal foglalkozott a bécsi egyetemen is. Arisztotelész-, Platón- és Cicero-kommentárok kerültek ki a tolla alól. Az utána maradt művek nagyon kis számban találhatók az európai könyvtárakban. Pl. egyetlen példányban fennmaradt, *Parenaeticon ad Transilvanos* c. traktátusa csak az Országos Széchényi Könyvtárban található meg.⁴ Ahogy eddig látható, az olasz származású esztergomi kanonok számára (mert azt az egyházi funkciót töltötte be magyarországi tartózkodása alatt) főleg a filozófia volt a tevékenységi területe. De nem lett volna igazi humanista, ha nem próbálta volna ki erejét a költészet területén is. Nem hagyott maga után számottevő mennyiségű verset, de mégiscsak megmaradt számunkra néhány költeménye, amelyeket – ahogy a XVI. században, Kelet-Közép-Európában tevékenykedő igazi olasz humanistának illik – latinul írt. Minden költemény a *Petri Illicini iure consulti Carmina et praefationes aliquot* című kötetben jelent meg Krakkóban, 1548-ban. Ez a gyűjtemény csak két példányban található: az egyik a krakkói Jagelló Könyvtárban, a másik pedig Svédországban az uppsalai Királyi Egyetemi Könyvtárban olvasható.

PETRI ILLICINI IURE CONSULTI CARMINA ET PRAEFATIONES ALIQUOT

A fent említett krakkói kiadású kötetet Florian Ungler nyomdájában adták ki, és nem kizárólag költeményekből áll, hanem ún. *praefatiókat*, azaz bevezető beszédeket tartalmaz. Maga a *praefatió-jegyzék* is nagyon érdekes, mert ennek alapján feltételezni lehet

³ Ibid. 151.

⁴ Ezzel a traktátussal részletesebben foglalkoztam a: *The treatise Parenaeticon ad Transilvanos by Pietro Illicino as an example of the 16th century parenetic literature* című cikkemben, amely a *Finno-Ugrians and Indo-Europeans: Linguistic and Literary Contacts w Studia Fenno-Ugrica Groningana 2*, Maastricht 2002 című kötetben jelent meg.

Illicino politikai gondolkodásának irányát. Ahogy korábban is említettem, ez a kötet olyan pillanatban jelent meg, amikor a szerzője Magyarországról Lengyelországba költözött át. Nyilvánvaló, hogy állást kellett volna foglalnia azokban a dolgokban, amiket látott, a mai nyelven mondva: az új munkahelyén, valamint azokkal az emberekkel kapcsolatban, akikkel való együttélést határozott el. Ez a bizonyos értelemben vett állásfoglalás azonnal látható már a *praefatiójegyzék* olvasásakor, amely összesen hat praefatióból áll össze:

- *Praefatio prima in laudem Regni pollo et Samuelis Maciejowski episcopii Cracovii,*
- *Praefatio secunda – in laudem humanae Naturae ac disciplinae,*
- *Praefatio tertia – de malorum nostri temporis cause,*
- *Praefatio quarta – de optimo Rei Publicae statu,*
- *Praefatio quinta – de institutione principis,*
- *Praefatio sexta – in laudem iuris civilis.*

Az olvasó azonnal tájékozódhat, milyen volt annak idején Illicino érdeklődési köre. Ezek alapján különösen érdekes lehet választ keresni arra a kérdésre, hogy mi volt az olasz humanista véleménye a XVI. századi Lengyelország politikai helyzetéről. Feltételezhető az is, hogy az ötödik számú, *de institutione principis* című *Praefatiójában* – talán Machiavelli nyomán – az ideális fejedelem mintájára vonatkozó parentikus észrevételét terjesztette.

A *Petri Illicini iure consulti Carmina et praefationes aliquot* című kötetben Illicino neolatin költészete szerényen az utolsó helyen szerepel. Hogy mi e ténynek az oka, nem lehet tudni. Ez a szerkezeti megosztás talán azzal a feltételezéssel indokolható, hogy Illicino nem tartotta magát nagy költőnek, annál inkább filozófusnak és jogtudósnak. Ellenkező esetben Petrus Illicinus versei sokkal nagyobb számban maradtak volna fenn számunkra. Viszont a versek száma – legalábbis ami ebben a konkrét kötetben található – egyáltalán nem jelentős. Összesen tizenkét vers olvasható, vagy inkább tizenegy, mert az utolsó *Ad Magnificum et Illustrem Dominum Ioannem*

Tarnovium Castell. Crac. című költeményből csak négy sor maradt meg. Tehát a címzett neve alapján a tizenegy verset három kis csoportba tudjuk sorolni. Az elsőbe II. Zsigmond Ágost, a Jagelló dinasztia utolsó férfinasza dedikált (vagy neki és a dél-olasz Bariból származó édesanyjának, Bona Sforza királynőnek, vagy az apjának, I. Zsigmondnak) négy költemény tartozik. Címük a következő: *Ad serenissimum Sigismundum Augustum, Poloniae Regem et Magnum Ducem Lithuaniae Principem optimum epistola, Ad Eundem Oda, IN FUNUS DIVI SIGISMUNDI Poloniae regis ode Author et Romulus, Hendecasyllabon Sapphici Petri Illicini iure consulti in laudem Bonae inclutissimae Poloniae Reginae et Sygismundi Augusti Regis filli.* Azonnal észrevehető, hogy költőnk nem akart a Wawel udvarán zajló történelmi eseményeken kívül állni, csak pontosan tudta, hogy az I. Zsigmond által megüresedett lengyel trón elfoglalása (II. Zsigmond Ágostot 1548-ban koronázták királlyá) a legjobb alkalom saját pozíciójának megerősítésére.

A második csoportot alkotó versekben a krakkói érsek, Samuel Maciejowski a címzett. Ez a csoport öt versből áll. Az ebben a kis csoportban szereplő költemények közül csak az első rendelkezik teljesen megfogalmazott címmel: *Hendecasyllabum in Laudem Samuelis Episcopii Cracoviensis et Regni Poloniae Cancel. Ad Musas.* A következő négy alkotásnak egyforma címe van: *Ad eundem.* Egyáltalán nem csodálkozhatunk a címzett személyén, ne felejtjük el, hogy Maciejowski volt az, – a krakkói királyi udvarban jelentős szerepet játszó mágus – aki révén Illicino bekerült a lengyel *Alma Mater* oktatói közé.

A harmadik csoportban viszont elhelyezhetünk minden más, fontos egyházi vagy – még egyszer mai kifejezést használva – közigazgatási funkciót betöltő személyt, aki kifejezetten számított a Lengyel Királyság politikai életében. Tehát a tizedik költemény az *Ad Leonardum Episcopum Camenecen* címet viseli, a tizenegyedik *Ad Stanislavum Hosium Episcopum Culmensem Epistola*, a tizenkettedik a csonkán maradt, fent már említett *Ad Magnificum et Illustrem Dominum Ioannem Tarnovium.* Az is jellegzetes, hogy a Maciejowski érseknek dedikált költemények egy része kétnyelvű: latin és ógö-

Ha megpróbáljuk nagyon felületesen elemezni az itt felsorolt verseket, vagy inkább hangsúlyozni néhány észrevételt, azonnal szembeötlik, hogy a versek bizonyos tematikai korlátok között mozognak. Egy elégia jellegű, I. Zsigmond halálát éneklő versen kívül minden más versének tematikájában kizárólag a dicsőítés szerepel. Ráadásul formailag nagyon sematikus, és nem szakad el az eddigi ismert antik motívumoktól. Egyébként furcsa lenne, ha egy neolatin költő nem használt volna az antik világból származó költői összehasonlításokat. Erre minden versben található példa, de a legérzékletesebb talán a Bona királynőnek dedikált *Hendecasyllabon Sapphici* lenne. Ebben a versben így mutatja be az első olasz uralkodónőt a lengyel trónon:

Inclyti regis fuit ista coniunx
Quae rei spes Pollonicae, salusq;
Excitit, Turcae timor: et malorum
seditionum
Pacis et belli viguere sub quo
Maximi quotquot valeant honores
Omnis: et virtus animi, et Minerva
Relligioq;
Principem summus tulit haec potenti

Sarmatum Regno, cupiere qualem

Quod non possit melior volenti
 Eligi in orbe
 Sparta, vel Thebae, aut Asia, aut Athenae
 Persia, Aegyptus, Latiumve Reges
 Iure laudatos habuere (...)

Látjuk tehát, hogy Bona Sforza képe nagyon pozitív (más helyen Calliopénak nevezi őt és *blandanak* ti. varázsdúsnak), talán azért, mert maga az uralkodónő is olasz volt, de talán azért is, mert az állítólag lengyelül nem beszélő humanista nem volt tudatában annak,

milyen ellenszenv övezte az elszánt és magabiztos királynőt. Más helyen hangsúlyozza Bona Sforza személyét leírva:

(...) Diva praeclaris (...)
Non fuit maior nec in orbe quaevis
Clarior ista.
Regium duplex genus hanc decorat
Quod tulit terra Italiae superbae
Optima et pars Sarmatiae patensis
Clara tropheis
Huius insignis, celebrisq, fama
Omnium (...)

Egyébként érdemes kiemelni azt a tényt is, hogy a lengyel irodalomban alig maradt fenn költemény, amelyet az egyetlen olasz származású lengyel királynőnek szenteltek.

Egy másik érdekesség az, hogy az olasz költő jelentős különbséget tesz Samuel Maciejowski krakkói érsek és Stanislaw Hozjusz, vármiai püspök között. Bár mindkettő nagyon magas rangú egyházi személyiség, de Illicino számára Maciejowski olyan bíboros, akinek jellegzetessége, ami legfontosabb: a bölcsessége. Hozjuszt pedig pásztornak nevezi.

(...) ille beatus
Qui duce te discet vivendo pergere ad astra

Qui tibi parebit foelix, quem forte probabis

Foelix, ille locus, foelix, ubi lux tua cunctis
Fulgebit, poterunt noctem dormire per omnem
Dum te pastorem populorum haud somnus habebit
Dulcis, continue versantem pectore multa
Per te vera Dei capient oracula (...)

Az elmondottak alapján látjuk, hogy Pietro Illicino neolatin költészeti alkotásait, legalábbis tematikájára nézve, nem lehet összehasonlítani a Magyarországon vagy Lengyelországban ezen a nyelven alkotó számos reneszánsz költő műveivel. Ha figyelembe vesszük, hogy lírája jórészt dicsőítő–panegirikus jellegű, ezenkívül ha az neolatin költészet több tízéves hagyományára gondolunk, akkor Illicino lírai tevékenysége valóban szerénynek tűnik. Abban a városban, ahol

a sienai tanár versei napvilágot láttak, a XV. század hatvanas és hetvenes éveiben jelentős számban nyomtattak és terjesztettek olyan neolatin költői műveket, amelyek nyilvánvalóan európai színvonalúak voltak. Elég Illicino honfitársát említeni, a világszerte híres Filippe Buonacorsit (1437–1496), aki már annak idején publikálta pl. *Carmen sapphicum in vitam gloriosissimi martyris sancti Stanislai* című művét, és azonkívül legalább hatvan szerelmi elégiát és epigrammát. De nem szabad teljesen lebecsülni Petrus Illicinusnak a XVI. század negyvenes éveiben kiadott költeményeit. Ahogy az utolsó idézet is mutatja, ennek a költészetnek sajátos varázsereje van, és figyelembe véve a prózai műveit is, talán érdemes lenne közelebbről és szélesebb formában bemutatni ennek a XVI. századi alig ismert olasz humanistának az életét és tevékenységét.

Bibliográfia

- ULEWICZ Tadeusz, *Iter romano-italicum Polonorum czyli o związkach umysłowo-kulturalnych Polski z Włochami w wiekach średnich i renesansie*. Uniwersitas, Kraków 1999.
- KOLLÁNYI Ferenc, *Századok*, Budapest, 1895.
- DUCZMAL Magdalena, *Izabela Jagiellonka, królowa Węgier*. Rytm, Warszawa 2000.
- SÖRÖS Péter, *Illicini Péter életéhez*, *Századok*, Budapest, 1897.
- SÖRÖS Péter, *Illicini Péterről*, *Magyar Könyvszemle*, Budapest, 1899.
- JOBERT Ambroise, *Od Lutra do Mohyły*, La Nouvelle Marianne – Nowa Marianna, Warszawa 1994.
- CYTOWSKA Maria, *Pietro Illicino, Propagator der italienischen Philosophie in Kraków*, Eos, 1971.